

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

КОСТИЛЄВА Тетяна Іванівна - прокурор прокуратури Печерського району м. Києва

УДК 349.22

В статті определено поняття «основание», «условие»; выяснено соотношение указанных понятий с термином «предпосылки»; охарактеризованы конкретные основания возникновения и прекращения правоотношений в этой сфере, определено понятие «основания и условия возникновения и прекращения правоотношений контроля соблюдения законодательства о труде».

Ключові слова: підстави, умови, виникнення правовідносин, припинення правовідносин, контроль, законодавство про працю.

Суспільні відносини перебувають у постійному розвитку, що спричинює їх виникнення, зміну та припинення. У зв'язку з цим для розвитку конкретних правовідносин потрібні особливі, притаманні тільки цим правовідносинам, підстави та умови їх виникнення та припинення в необхідній кількості та порядку накопичення. Для виникнення та припинення правовідносин щодо контролю за додержанням трудового законодавства також необхідна наявність певних підстав та умов у відповідній кількості та у визначеному порядку накопичення.

В юридичній літературі чимало науковців розглядали трудові відносини, окремі їх елементи, підстави та порядок виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин (Н.Б. Болотина, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, Г.І. Чанишева та інші). Однак підстави та умови виникнення та припинення право-

відносин у сфері контролю за дотриманням законодавства про працю у вітчизняній юридичній науці досліджені фрагментарно, що зумовлює необхідність проведення такого дослідження.

Метою цієї статті є визначення підстав та умов виникнення і припинення правовідносин у сфері контролю за дотриманням законодавства про працю. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання: визначити поняття «підстава», «умова»; з'ясувати співвідношення зазначених понять із терміном «передумови»; охарактеризувати конкретні підстави виникнення та припинення правовідносин у цій сфері; визначити поняття «підстави та умови виникнення та припинення правовідносин у сфері контролю за дотриманням законодавства про працю».

У тлумачному словнику поняття «підстава(и)» визначено як причину, достатній привід, що виправдовує що-небудь [1, с. 407]. З філософської точки зору, підстава – це необхідна передумова існування яких-небудь явищ, що може також ці явища пояснити [2, с. 345]. З точки зору логіки, підстава – це вихідне начало, умова або передумова існування (виникнення) якогось явища [3, с. 414]. Під підставою розуміється явище, яке породжує інше, що розглядається як наслідок [4, с. 47]. Отже, підставою виникнення та припинення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю є привід або причина, достатні для заснування чи закінчення таких відносин.

В етимологічному значенні поняття «умова» тлумачиться як необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь, правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь [5, с. 1259]. Отже, умовами виникнення та припинення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю є обставини реальної дійсності, за яких такі відносини зароджуються чи припиняються.

Підстави та умови входять до іншого поняття «передумови», яке є ширшим за змістом, охоплює початкові обставини та кінцеві явища, що слугують виникненню та припиненню правових відносин. Деякі науковці виділяють такі види передумов виникнення правовідносин: матеріальні та юридичні.

Як зазначає О.Ф. Скакун, матеріальні передумови у вузькому значенні – це певні інтереси або блага, що пов'язують суб'єктів права (не менше двох) як учасників правовідносин; у широкому значенні – це система соціальних, економічних, політичних, ідеологічних обставин, що спричиняють об'єктивну необхідність у правовому регулюванні суспільних відносин; встановлення доцільних відносин між суб'єктами через надання їм юридичних прав, повноважень (посадовим особам), а також покладання юридичних обов'язків і відповідальності. До юридичних передумов виникнення правовідносин відносяться норма права, правосуб'єктність, юридичний факт [6, с. 347]. Однак норма права, правосуб'єктність та юридичний факт також є передумовами і припинення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства.

Зважаючи на те, що і підстави, і умови визначаються як певні явища та обставини реальної дійсності, вони є фактами, що визначаються нормами права достатніми та належними для виникнення і припинення правовідносин. Отже, підстави та умови виникнення і припинення правовідносин

контролю дотримання законодавства про працю є за своєю природою юридичними фактами.

Підстави та умови несуть різне правове навантаження, у зв'язку з тим, що поділ юридичних фактів на підстави та умови проводиться за критерієм значущості для правових наслідків, які спричиняються ними. Правові функції, що виконуються підставами та умовами в конкретних правовідносинах, відрізняються. У нормативно-правових актах підстави та умови по-різному визначаються. Як вказують С.С. Алексєєв, С.І. Архіпов та В.М. Корельський, поділ юридичних фактів на підстави та умови є умовним, оскільки у теоретичному відношенні він дозволяє розкрити конкретну функцію відповідного явища в механізмі правового регулювання [7, с. 176].

В юридичній літературі висловлюється думка, відповідно до якої для будь-яких правовідносин має значення порядок появи та накопичення юридичних фактів [8, с. 36]. Накопичення юридичних фактів не в тій послідовності або відсутність хоча б одного юридичного факту не спричинює настання юридичних наслідків, якими є виникнення або припинення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю.

Конкретний юридичний склад для виникнення або припинення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю передбачається нормативно-правовими актами, складовими яких є норми права. Тому зазначені правовідносини виникають та припиняються на підставі визначених норм права, сукупність яких складає відповідне законодавство.

Правовідносини щодо контролю трудового законодавства спираються на нормативно-правові акти, які умовно можна об'єднати у групи: перша група складає законодавство про працю, за дотриманням якого і здійснюється контроль; друга група охоплює розрізнені норми права, що регулюють правила та порядок здійснення контрольних дій різними суб'єктами. Згідно зі статтею 4 Кодексу законів про працю України, законодавство про працю складається з Кодексу законів про працю Украї-

ни та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього [9]. Тому контроль здійснюється з дотриманням Кодексу законів про працю України та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього.

Отже, правовідносини контролю дотримання законодавства про працю є формою реалізації норм права, в їх основі містяться юридичні факти, з якими норма права, що реалізується, безпосередньо пов'язує виникнення або припинення таких правовідносин.

Таким чином, слід зазначити, що відповідно до частини 1 статті 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», підставами виникнення правовідносин у сфері контролю за дотриманням законодавства про працю можуть бути: 1) подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного контролю про здійснення заходу державного контролю за його бажанням; 2) виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання; 3) перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів органом державного контролю; 4) звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства; 5) неподання у встановлений термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також письмових пояснень про причини, які перешкождали поданню таких документів; 6) настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання [10].

Ще однією підставою виникнення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю є річні та квартальні плани, які складають суб'єкти контролю.

Зазначені підстави можуть бути класифіковані залежно від волі підконтрольного

суб'єкта на: 1) за власним бажанням; 2) за ініціативою суб'єкта контролю; 3) за ініціативою третіх осіб.

За своїм змістом підстави виникнення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства можуть бути звичайними та надзвичайними. Звичайні підстави виникнення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства є ординарними та повсякденними. Вони є проявом нормального, ні чим не виведеного з рівноваги, життя. Надзвичайні підстави ґрунтуються на діях та подіях техногенного, людського або стихійного характеру. Вони потребують прискореного вирішення та вжиття надзвичайних заходів.

Згідно з пунктом 3 Порядку проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань праці та її територіальних органів, інспектор може проводити планові та позапланові перевірки, які можуть здійснюватися за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених підрозділів або у приміщенні органу державного нагляду (контролю) у випадках, передбачених Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [11].

Таким чином, підстави виникнення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства можуть бути плановими та позаплановими. Плановими є ті підстави, що заздалегідь передбачені внутрішніми документами суб'єктами контролю як такі, що будуть мати місце щодо конкретних підконтрольних суб'єктів, у визначений період, щодо конкретного предмету. Позапланові – включають в себе всі інші підстави, що не увійшли до планових заходів контролю дотримання трудового законодавства.

Крім того, підстави виникнення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства поділяються на попередні та подальші. Попередні підстави виявляються при первинному контролі дотримання законодавства про працю. За результатами проведення такого контролю можуть видаватися обов'язкові для виконання приписи, розпорядження або

інші розпорядчі документи щодо усунення порушень вимог законодавства. Саме для контролю за виконанням зазначених документів та, ґрунтуючись на подальшій підставі, може здійснюватися подальший контроль дотримання законодавства про працю.

Чинне трудове законодавство не визначає підстав припинення відносин контролю за дотриманням законодавства про працю. Тому доцільно звернутися до загальних підстав припинення правовідносин.

Насамперед в основі припинення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства має перебувати юридичний факт, що пов'язаний з відповідною нормою права. Правосуб'єктність для припинення зазначених відносин у деяких випадках може не мати вирішального значення. Це стосується випадків, коли такі правовідносини припиняються у зв'язку з ліквідацією однієї зі сторін.

На нашу думку, до підстав припинення правовідносин контролю дотримання трудового законодавства слід віднести: 1) закінчення строку проведення контролю; 2) припинення однієї із сторін таких правовідносин; 3) виконання розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства; 4) прийняття уповноваженим органом рішення про незаконність дій суб'єкта контролю; 5) відзив суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного контролю про здійснення заходу державного контролю за його бажанням; 6) відзив звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства.

У силу статті 19 Конституції України [12] суб'єкти контролю повинні діяти на підставі закону, лише в межах повноважень та у спосіб, встановлений законом. Суб'єкт контролю повинен дотримуватися встановленої нормативно-правовими актами процедури здійснення повноважень. При вступі до правовідносин контролю дотримання законодавства про працю суб'єкт контролю діє на підставі направлення, в якому зазначається строк, протягом якого триває перевірка.

Наприклад, згідно з пунктом 4 Порядку проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань праці та її територіальних органів, інспектор має право на проведення перевірки за наявності у нього службового посвідчення та направлення на перевірку [13]. Якщо строк направлення на перевірку закінчився, правовідносини також мають припинитися.

Припинення однієї із сторін правовідносин є безумовною підставою припинення самих правовідносин контролю дотримання трудового законодавства. Припинення може стосуватися як суб'єкта контролю, так і підконтрольної особи. Видами припинення є ліквідація або реорганізація, що здійснюється відповідно Цивільного та Господарського кодексів України. Згідно зі статтею 104 Цивільного кодексу України, юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації [14]. Органи державної влади, як суб'єкти контролю дотримання законодавства про працю, завжди є юридичними особами. Для припинення правовідносин у цій сфері важливе значення має час їх припинення. За підставою, що розглядається, таким часом є час припинення юридичної особи, тобто з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Існують певні особливості припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства, банківських установ, фізичних осіб – підприємців тощо.

Правовідносини контролю за дотриманням трудового законодавства також припиняються в разі виконання підконтрольним суб'єктом розпорядчих документів суб'єктів контролю щодо усунення порушень вимог законодавства. Підтвердженням такого виконання є різного роду документи підконтрольного суб'єкта, які є новоствореними, виправленими, поданими тощо. В разі притягнення до відповідальності до таких документів можуть бути віднесені квитанції про сплату штрафів та інші.

У деяких випадках підставою припинення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю є прийняття уповноваженим органом рішення про незаконність дій суб'єкта контролю. Зазначене рішення може прийняти: 1) суб'єкт контролю самостійно; 2) суб'єкт контролю вищого рівня; 3) суд. Приводами для прийняття такого рішення є звернення фізичних та юридичних осіб, виявлення порушень суб'єктом контролю вищого рівня, а також власна ініціатива суб'єкта контролю.

Незаконність дій суб'єкта контролю може виявлятися щодо недостатності підстав для контролю; відсутності повноважень; неправильного оформлення документів, необхідних для здійснення контролю; порушення порядку здійснення контролю; вчинення корупційного або іншого правопорушення працівниками суб'єкту контролю під час здійснення контролю, що тягне неможливість подальшого здійснення контролю; тощо.

Оскільки для виникнення правовідносин контролю за дотриманням трудового законодавства підставою було власне бажання суб'єкта господарювання, то відзив ним письмової заяви до відповідного органу державного контролю про припинення здійснення заходу державного контролю є підставою припинення таких відносин. У даному випадку має місце «порочність» підстави виникнення зазначених правовідносин. Логічним та правильним є припинення правовідносин при зміні волевиявлення ініціатора – суб'єкта господарювання.

При цьому слід зазначити, що, якщо суб'єкт контролю виявив під час здійснення своїх повноважень у рамках існуючих правовідносин порушення вимог трудового законодавства, він повинен припинити зазначені правовідносини за бажанням підконтрольного суб'єкта, а потім за своєю ініціативою вступити у нові правовідносини контролю дотримання законодавства про працю на відповідній підставі (самостійне виявлення порушення трудового законодавства).

Аналогічно відзив звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства є підставою припинення правовід-

носин контролю законодавства про працю, але тільки до його початку. Такі правовідносини здійснюються лише за наявності згоди Держпраці України. Якщо суб'єкт контролю вступив до правовідносин з підконтрольним суб'єктом, відзив звернення заявником, за загальним правилом, не є підставою для припинення правовідносин контролю законодавства про працю. Окремі виключення становлять випадки, коли зі зверненням звертається працівник, права якого порушені. В разі поновлення прав заявника у повному обсязі та відзиву звернення самим працівником у суб'єкта контролю відпадають підстави контролю.

Отже, враховуючи викладене, можемо зробити висновок, що підстави а умови виникнення та припинення правовідносин контролю дотримання законодавства про працю – це визначена нормативно-правовими актами система правових явищ, що в сукупності породжують правовідносини між суб'єктом контролю та підконтрольною особою.

Література

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова; Российская АН. Российский фонд культуры. – 3-е изд., стереотипное. – М. : Азъ, 1996. – 928 с.
2. Философский словарь // Под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь – справочник. – 2-е изд, испр. и доп. / Н.И. Кондаков. – М., 1975. – 720 с.
4. Чистяков А.А. Элементы основания уголовной ответственности: дис. ... кандидата юрид. наук / Чистяков А.А. – Рязань, 1997. – 197 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь, 2004. – 1440 с.
6. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скаун; Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
7. Алексеев С.С. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов / Алексеев С.С., Архипов С.И.,

АНОТАЦІЯ

У статті визначено поняття «підстава», «умова»; з'ясовано співвідношення зазначених понять із терміном «передумови»; охарактеризовано конкретні підстави виникнення та припинення правовідносин у цій сфері; визначено поняття «підстави та умови виникнення та припинення правовідносин контролюю до-тримання законодавства про працю».

SUMMARY

The paper defined the concept of "reason", "condition"; clarifications value of these concepts by the term "background", described the specific grounds for the emergence and termination of legal relations in this sphere defined notion of "reason and conditions of termination and legal control of the labor law".

Корельский В.М. – 1998. – 455 с.

8. Иванова З.Д. Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан / З.Д. Иванова // Советское государство и право. – 1980. – № 2. – С. 36.

9. Кодекс Законів про працю України: Закон УРСР від 10 грудня 1971 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.

10. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 року № 877-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – Ст. 389.

11. Про затвердження Порядку проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань пра-

ці та її територіальних органів: Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2012 року № 390 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 60. – Ст.2467.

12. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

13. Про затвердження Порядку проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань праці та її територіальних органів: Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2012 року № 390 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 60. – Ст.2467.

14. Цивільний кодекс України// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст.356.